

ZEYNEB bint CAHŞ

Katâde b. Diâme ile Vâkidî'ye göre boşanma 5 (627) yılında, Ma'mer b. Müsen-nâ'ya göre ise 3 (625) yılında gerçekleşmişti. Doğru olan muhtemelen ikinci rivayettir. Çünkü İbn Sa'd'a göre Zeyneb 20 (641) yılında vefat ettiğinde elli üç, Hz. Peygamber'le nikâhlandığında otuz beş yaşındaydı. Hz. Peygamber'in Zeyneb'le evlenmesi konusunda yaygınlık kazanmış bazı rivayetler vardır. Bunlardan birine göre Resûl-i Ekrem, Zeyd ile görüşmek üzere onun evine gitmişti. Rivayetlerin çoğuna göre o sırada Zeyd evde yoktu. İbn Habîb'e göre ise Zeyd evdeydi ve abdest almaktaydı (*el-Muḥabber*, s. 85). Bu sebeple Resûlullah birkaç dakika bekledi. Bu esnada kapının üzerinde asılı yün perde rüzgârdan açılınca Resûlullah Zeyneb'i gördü. O da Peygamber'in dışarıda beklemesinden dolayı telâşa kapılarak aceleyle ve özensiz bir şekilde kapıya geldi. Zeyneb, Resûl-i Ekrem'i içeriye davet ettiyse de o girmede ve, "Kalpler üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunan Allah noksan sıfatlardan münezzehtir" diyerek dönüp gitti (Mütakî el-Hindî, X, 364). Resûlullah bu sözle kalplerin acayip halleri bulunduğunu, bunu da Cenâb-ı Hakk'ın yarattığını anlatıyordu. Zira Zeyd b. Hârîse, siyah tenli bir Habeşî olan Ümmü Eymen'e muhabbetle bağlandığı halde Zeyneb gibi güzel bir kadınla ünsiyet edememişti.

Zeyd eve gelince Zeyneb olanları anlattı ve Resûl-i Ekrem'in sözünü nakletti. Bunun üzerine Zeyd, muhtemelen Zeyneb'den ayrılma vaktinin geldiğini düşünerek Hz. Peygamber'in yanına gitti ve Zeyneb'i boşama konusunda ısrarlı olduğunu bildirdi. Resûl-i Ekrem onu, "Böyle yapma, Allah'tan kork" diye birkaç defa uyardıysa da Zeyd eşini boşadı ve birkaç gün sonra boşama kararını Hz. Peygamber'e bildirdi. Neticede Hz. Peygamber, Zeyneb'le evlenmeye karar verdi ve bunu haber vermek üzere Zeyd'i Zeyneb'in evine gönderdi. Nikâh haberini Zeyneb'e Ümmü Râfi'in iletmesi de söylenmektedir. Resûl-i Ekrem Zeyneb'le evlenince müşrikler ve münafıklar bu evlilikle ilgili dedikodular yaymışlarsa da yukarıda zikredilen âyetle bu evlilik tezkîye edilip onaylandı; ayrıca evliliğin boşadığı kadını evlenilemeyeceğine dair Câhiliye âdeti de ortadan kaldırılmış oldu. Zeyneb, "Benim nikâhımı gökte Allah kıydı" diyerek Resûl-i Ekrem'in diğer eşlerine karşı övünürdü (Buhârî, "Tevhîd", 22). Zeyneb'e 400 dirhem mehir tayin edildi. Örtünme âyeti de (*el-Ahzâb* 33/53) onun

düğün yemeğinden sonra nâzil oldu (Buhârî, "Tevhîd", 22) ve müslümanlara yemeği yedikten sonra ev sahibinin yanında oturup lafa dalmamaları gerektiği bildirildi.

Hz. Peygamber ibadet ve riyâzete düşkünlüğünden dolayı Zeyneb bint Cahş'a ayrı bir sevgi beslerdi. Bu sebeple Hz. Aîşe ile Hafsa'nın onu "biraz" kıskandıkları rivayet edilmiştir (Buhârî, "Talak", 8; Müslim, "Talak", 20). Zeyneb'in güzel vasıfları Resûl-i Ekrem üzerinde etkili olmuş, bundan dolayı bazı hükümler nâzil olmuştur (bk. BAL). Zeyneb Resûl-i Ekrem ile birlikte Tâif Muhararası'na katılmış, Hz. Peygamber hac yolculuğu sırasında Zeyneb'e yanında bulunan fazla develerden birini devesi hastalanan eşlerinden Safiyye bint Huyey'e vermesini teklif ettiğinde Zeyneb'in, devesini bir yahudi kızına vermek istemediğini söylemesine güvenmiş, üç aya yakın bir süre onun yanına gitmemiştir (*Müsned*, VI, 337-338). Zeyneb, Hz. Peygamber'le evlendiğinde otuz beş yaşında olduğuna göre hicretin birinci yılında Zeyd ile evlendiği sırada en az otuz (veya otuz üç) yaşında bulunması gerekir. Bazı tarihçiler emsallerine bakarak onun bu kadar geç evlenmesini izah edememişler, "Ben Kureys'in kocasız bir kadınıym" demesini "dul kadın" diye açıklamışlardır. Bu sözden hareketle Zeyneb'in İslâm'dan önce başından bir evlilik daha geçtiğini ileri sürmüşlerse de bu görüşün sağlam delilleri yoktur. Zeyneb bint Cahş vefat ettiğinde cenazesi Habeşliler'in kullandığı bir nevi tabutla taşındı ve mezara indirilirken başkalarının görmemesi için üzerine bir örtü çekildi. Hz. Ömer onun kabrinin üzerine türbe yaptırmıştır.

Kısa boylu olduğu rivayet edilen Zeyneb bint Cahş çok cömert ve kanaatkâr bir hanımdı. Vefat ettiğinde geride bir dirhemi bile kalmamıştı. Bir defasında Hz. Peygamber eşlerinin içinde kolu en uzun olan kendisine en önce kavuşacağını söylemiş, kol uzunluğuyla cömertliği kastetmiştir. İbn Sa'd'ın kaydına göre Zeyneb el işçiliğine önem verir, deri tabaklama, deri dikme, boncuk dizme gibi işlerden elde ettiği parayı Allah yolunda harcardı (Hâkim, IV, 26-29; İbn Hacer, IV, 314). Hz. Ömer zamanında kendisine tahsis edilen yıllık 12.000 dirhemi elini bile sürmeden fakirlere dağıtmıştı. Hadis kitaplarında yirmi rivayeti bulunan (İbn Hazm, s. 285) Zeyneb bint Cahş hakkında çeşitli eserler kaleme alınmıştır. Bunlardan Zâhir b. Av-

vâd el-Elmaî'nin *Ma'a'l-müfessirîn ve'l-müşteşrikin fi zevâcî'n-nebî şallallahühü 'aleyhi ve sellem bi-Zeyneb binti Cahş*'i (Riyad 1396/1976), Latîfe Muhammed Sâlih el-Ferfûr'un *es-Seyyide Zeyneb raḍiyallahühü 'anhâ ümmü'l-mü'mînîn*'i (Beirut 1977) ve Muhammed Sâlim Ciknî'nin *et-Taḥkîk fi kaẓiyyeti zevâcî'n-nebî şallallahühü 'aleyhi ve sellem bi-Zeyneb binti Cahş raḍiyallahühü an-hâ fi ḍav'î'l-Kitâb ve's-Sünne* adlı eseri (Beirut 1989) zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, VI, 337-338; İbn Sa'd, *eṭ-Tabakât*, VIII, 101-115; İbn Habîb, *el-Muḥabber*, s. 85-88; a.m.f., *el-Münemmak*, s. 153, 237, 250, 357; Belâzürî, *Ensâb*, I, 433-437; Taberî, *Câmi'u'l-be-yân*, XX, 271-278; Hâkim, *el-Müstedrek* (Atâ), IV, 24-29; İbn Hazm, *Cevâmi'u's-sireti'n-nebe-viyye* (nşr. İhsan Abbas - Nâsirüddin el-Esed), Kahire, ts. (Dârü'l-maârif), s. 13, 34, 37, 285; İbn Abdülber, *el-İst'âb*, IV, 313-317; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, II, 211-218; Ebû'l-Fidâ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ânî'l-azîm* (nşr. Sâmi b. Muhammed es-Selâme), Riyad 1418/1997, VI, 421-426; İbn Hacer, *el-İşâbe*, IV, 313-314; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, X, 364; Neşet Çağatay, "Zeyneb bint Cahş", *İA*, XIII, 553-554; C. E. Bosworth, "Zaynab bt. Djahsh", *EP* (İng.), XI, 484-485; Muhammed Hamîdullah, "Zeyneb bint Cahş", *UDMİ*, X, 565-568.

MUHAMMED HAMİDULLAH

ZEYNEB bint EBÛ SELEME

(زينب بنت أبي سلمة)

Zeyneb bint Ebî Seleme Abdillâh
b. Abdileled
el-Kureşîyye el-Mahzûmiyye
(ö. 73/693)

Hz. Peygamber'in hanımlarından
Ümmü Seleme'nin kızı.

Babası Ebû Seleme el-Mahzûmî, Resûlullah'ın sûtkaresi ve halası Berre bint Abdülmuttalib'in oğludur. Annesi Ümmü Seleme, Ebû Seleme'nin Uhud Gazvesi'nde aldığı yaranın etkisiyle bir süre sonra vefat etmesi üzerine 4 (626) yılında Resûl-i Ekrem'le evlenmişti. Ebû Seleme ve Ümmü Seleme, Habeşistan'a ve Medine'ye hicret eden sahâbilerden olup Zeyneb, Habeşistan'da dünyaya geldi. Bazı rivayetlerde onun Ebû Seleme'nin vefatının ardından Medine'de doğduğu, Ümmü Seleme'nin Resûlullah ile evlendiği sırada Zeyneb'in henüz süttan kesilmemiş olduğu zikredilmekle birlikte (İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe*, VIII, 159; *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 596) Ümmü Seleme'nin bu dönemde emzirdiği çocuk Zeyneb'in kardeşlerinden Seleme, Ömer veya Dürr'e den biri olmalıdır.

Ümmü Seleme, Hz. Peygamber'le evlenince aralarında Zeyneb'in de bulunduğu bu çocuklar onun yanında yetişti. Bu sebeple Zeyneb, "rebîbetü Resûlillah" (Resûlullah'ın üvey kızı) diye anıldı; daha önce kendisine Berre adı verilmişken bu isim Hz. Peygamber'in tavsiyesiyle Zeyneb olarak değiştirildi (Buhârî, "Edeb", 108; Müslim, "Âdâb", 18). Zeyneb'in Resûl-i Ekrem yanında geçen çocukluk günlerine dair hâtıralarından birine göre, Zeyneb annesinin de teşvikiyle Resûl-i Ekrem guslederken yanına girmiş, o da eliyle Zeyneb'in yüzüne su serpmiştir. Bundan dolayı Zeyneb'in yüzünün daha da güzelleştiği rivayet edilir (Taberânî, XXIV, 280-282).

Zeyneb teyzesi Kureybe'nin oğlu Abdullah b. Zem'a ile evlendi; bu evlilikten oğulları Ebû Ubeyde ve Yezîd ile kızları Ümmü Külsüm ve Kureybe dünyaya geldi. Ebû Ubeyde ve Yezîd, Harre Vak'ası'nda öldürüldü. Her iki oğlunu da bu acı olayda kaybeden Zeyneb onların cansız bedenlerine bakarak şöyle demiştir: "Allah'tan geldik, Allah'a döneceğiz. Muhakkak ki yaşadığım musibet çok büyüktür. Bu oğlum evinde oturduğu ve savaşmadığı halde mazlum olarak öldürüldü, onun cennete gireceğini ümit ederim. Şu oğlum ise eline kılıcı aldı ve can verinceye kadar savaştı. Onun durumu ne olur, bilmiyorum. Onun başına gelen benim için diğerininkinden çok daha büyük bir musibettir." Zeyneb 73 (693) yılında Medine'de vefat etti ve Abdullah b. Ömer'in de katıldığı cenaze namazından sonra Bakî Mezarlığı'na defnedildi.

Zeyneb'in naklettiği bir rivayete göre Resûlullah, Ümmü Seleme'nin yanında olduğu bir gün Ahzâb süresinin 33. âyeti nâzil olunca Hz. Fâtıma'yı, Ali'yi, Hasan ve Hüseyin'i yanına alarak bir örtü ile örtüp, "Allahım! Bunlar benim Ehl-i beytim'dir, sen onlardan her türlü kirliliği gider ve onları temizle!" diye dua etmiş, Ümmü Seleme kendisine ve kızına bu duada yer verilmediği için ağlamaya başlamış, bunun üzerine Resûl-i Ekrem, "Sen ve kızın da Ehl-i beyt'ensiniz" demiştir (a.g.e., XXIV, 282). Ancak bu hadisin başka rivayetlerinde Ümmü Seleme'nin kızından söz edilmemektedir (Müsned, VI, 292; Tirmizî, "Tefsîr [el-Ahzâb]", 33).

Adı dönemin fakih hanımları arasında zikredilen Zeyneb bint Ebû Seleme Hz. Âişe, Ümmü Seleme, Ümmü Habîbe ve Zeyneb bint Cahş'tan, ayrıca Hamne bint Cahş ve Resûlullah'ın diğer bir üvey kızı

Habîbe bint Ubeydullah b. Cahş gibi pek çok kadın sahâbiden rivayette bulunmuştur. Kendisinden hadis rivayet edenler arasında oğlu Ebû Ubeyde ile Urve b. Zübeyr, Ebû Seleme b. Abdurrahman, Ali Zeynelâbidîn ve Amr b. Şuayb gibi şahsiyetler bulunmakta, ondan nakledilen hadisler *Kütüb-i Sitte*'nin tamamında yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, VI, 292; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kebir* (nşr. Ali M. Ömer), Kahire 1421/2001, X, 85, 428; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi), Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî), XXIV, 280-282; İbn Abdüber, *el-İstî'âb* (Bicâvî), IV, 1854-1856; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (nşr. Halîl Me'mûn Şihâ), Beyrut 1418/1997, V, 299-300; Mizî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXV, 185-186; a.m.f., *Tuḥfetü'l-esrâf bi-ma'rifeti'l-etraf* (nşr. Abdüssamed Şerefeddin), Haydarâbâd 1400/1980, XI, 324-325; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: sene 61-80*, s. 405-406; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecvîd v.dğr.), Beyrut 1415/1995, VIII, 159-160; a.m.f., *Tehzîbü't-Tehzîb*, Beyrut 1412/1991, VI, 596.

AYŞE ESRA ŞAHYAR

ZEYNEB FEVVÂZ

(زينب فواز)

Zeyneb bint Ali b. Hüseyin
b. Ubeydillâh Fevâz el-Âmiliyye
(1860-1914)

Lübnanlı edip,
şair ve araştırmacı.

Lübnan'ın güneyindeki Cebeliâmil'in köylerinden Tebnîn'de dünyaya geldi. Bazı kaynaklarda doğum tarihi 1846 olarak kaydedilir. Genç bir kız iken, XIX. yüzyılın ikinci yarısı boyunca Güney Lübnan'ı kontrol altında tutan Ali Bey el-Es'ad es-Sagir'in sarayında hizmetçilik yaptı. Yeteneği ve üstün zekâsı Ali Bey'in şair eşi Fâtıma el-Es'ad tarafından farkedildi. Fâtıma onun eğitimini üstlendi, kendisine okuma yazma öğretti; Zeyneb onun tavsiyesiyle Kur'ân-ı Kerim'i ezberledi. Hatip, yazar ve şair olma ümidiyle Arap dilinin inceliklerini öğrenmeye çalıştı. Fâtıma el-Es'ad'ın kardeşi Halîl el-Es'ad'ın sarayındaki bir kişiyle tanışıp evlendiyse de mizaç uyumsuzluğu yüzünden ondan ayrıldı. Beyrut'a giderek Mısırlı Yûsuf Hamdî Yeğen ailesinin hizmetine girdi. Bu aileyle birlikte İskenderiye'ye göç etti ve orada Yeğen ailesinin dostu ve *en-Nîl* gazetesinin sahibi olan Türk asıllı Hasan Hüsnü Paşa et-Tuveyrânî'nin dikkatini çekti. Zeyneb ondan sarf, beyân ve aruz, Şeyh Muhyiddin en-Nebhâ-

nî'den nahiv ve inşâ dersleri aldı. Okuma ve incelemelerini sürdürüp yeteneğini geliştirdince *en-Nîl*, *Lisânü'l-hâl*, *el-Mü'eyyed*, *el-Livâ*, *el-Ahâli*, *el-İttihâdü'l-Mısrî* gazeteleriyle Hind Nevfel'in *el-Fetât*, Aleksandra el-Hûrî Afrinovah'ın *Enisü'l-celis* adlı dergilerinde toplumsal konulara ve kadınlarla ilgili sorunlara dair eşine az rastlanır bir cesaretle yazılar yazmaya başladı. Zeyneb Fevâz'ın kadın haklarını ve kadın-erkek eşitliğini şiddetle savunduğu bu yazıları muhtemelen Mısır basınında kadınla ilgili yazılmış ilk yazılardır. Bu yazılarında özellikle kadının eğitimi üzerinde ısrarla durdu ve onun çocuklarını yetiştirirken yapacağı hataları daha sonra hiçbir öğretmenin düzeltmeyeceğini vurguladı. Bununla birlikte diğer bazı yazarlardan farklı olarak kadınların dinî ölçüler ve örtünme hükmüne uymaları gerektiğini dile getirdi. Zeyneb'in dinî, kültürel ve sosyal içerikli araştırma ve yazıları daha sonra *er-Resâ'ilü'z-Zeynebiyye* adıyla neşredildi. Olumlu ve olumsuz değerlendirmeler bir yana Zeyneb Fevâz'ın çalışmaları modern Arap edebiyatının doğmasında ve gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Onun, eserlerinde kadim Arap kültür mirasını özümsemesi, bu kültürün konularından ve tarzlarından ilham almasının yanı sıra bu mirasla Batı'dan gelen yeni edebiyatı harmanlamayı başardığı söylenebilir.

Zeyneb Fevâz'ın üslubuna hayran olan Suriyeli Edîb Nazmî kendisiyle mektuplaştı, Zeyneb Suriye'ye gidince onunla evlendi. Eşinin resmî görevi sebebiyle Havran'a bağlı Şeyh Sa'd köyüne taşındı, ancak buradaki hayattan memnun kalmadı ve eşinden kendisini Dimaşk'a götürmesini istedi. Edîb Nazmî'nin Dimaşk'taki evinde düzenlenen haftalık edebiyat meclislerine Hasan ed-Dümânî, M. Abdülmecîd ed-Dümânî, Ebû's-Suûd Murâd, Abdülkâdir Bedrân, Selîm Unhûrî, Reşid el-Huşeymî, Seyyid es-Seletacî, Hüseyin Hüsnî, Ömer Nühûlî, Sâlih Vehbî el-Bağdâdî ve Es'ad el-Hımsî gibi zamanın edipleri katılır, nazım ve taştîr şeklinde şiir atışmaları yapılır, edebiyat sorunları üzerine tartışırlardı. Ancak Zeyneb, Dimaşk'ta üç kumayla birlikte yaşadığı bu hayattan bıkip kendisiyle üç yıl evli kaldığı eşinden boşandı ve 19 Ocak 1914 tarihinde vefatına kadar yaşayacağı İskenderiye'ye gitti.

Eserleri. 1. *Hüsnü'l-avâkıb ev Gâde ez-Zâhire* (Kahire 1899). Yazar bu ilk romanında, Güney Lübnan'daki yöneticilerin